Un mare reprezentant al culturii: B. P. Hasdeu

de PAUL I. PAPADOPOL

I. In cultura românească—nici prea bogată, dar nici în întregime de săracă—puține sunt numele care să reprezinte cu adevărat o culminație. Cu alte cuvinte, puține sunt numele care să fi îmbrățișat un câmp de activitate mai vast, să fi muncit mai intens și cu mai mult folos, să fi imprimat proprietî lor epocî o coloratură nouă, în strânsă legătură cu singulara lor personalitate, să fi adus o transformare radicală sau numai o modificare însemnată spiritului public național sau chiar universal. Dintre aceștia nu trebue să lipsească desigur nici Bogdan Petriceicu Hasdeu dela a cărui moarte se împlinesc abia 15 ani.

Din această cauză „Adevărul literar și artistic" care și-a făcut un fel de crez din commemorarea marilor noștri înaintași, dând numere excepționale pentru I. Heliade Rădulescu, I. L. Caragiale și I. Gherea—găsește ca o a sa datorie să închine câteva pagine îndrăsnețului cugetător, marelui savant, subtilului poet și aprigului luptător care—timp de mai bine de 70 de ani—a căutat să dea o directivă nouă și europeană culturii și literaturii noastre, întemeiate de bărbații de valoarea unor Asachi, Eliade, Kogălniceanu etc.

II. Ce-a fost și ce-a făcut B. P. Hasdeu—pentru ca să binemerite în așa măsură deia posteritate?

In timp ce fiecare dintre noi se trădușește să-și asigure un locșor în unul sau altul dintre despărțămintele activității sufletești—Hasdeu a fost, în aceiaș vreme și în aproape aceiaș măsură, de toate:

a) ca gazetar militant și ca director de gazete—el a scris, condus, editat și supraveghiat, timp de aproape 50 de ani publicațiuni de interes general, în care se discutau cele mai îndrăsnețe probleme politice, sociale și științifice ale epocei—dând, de cele mai multe ori directive sănătoase spiritului public românesc;

b) ca scriitor, el ne-a lăsat un număr enorm de lucrări numai literare, în proză sau în versuri —dovadă și a unui intelect bogat și a unei bogate afectivități și a unei incomparabile voințe;

c) ca poet, în fine, el s'a manifestat mai cu temeiu, în deosebi în două direcțiuni:

1. în poezia lirică—cu mai puțin succes—dându-ne mai mult o poezie a durerii și a gândirii mistico-religioase; și

2. în poeziea dramatică, lăsându-ne, în afară de atâtea încercări lipsite de calitățile marei poezii, opera de teatru „Răsvan și Vădra"—dramă istorică romantică în cinci acte—în care, în afară de puținele influențe și de defectele specifice acestui tip de opere, descoperim realizate, pentru prima oară, calitățile mareluî teatru istoric: caracterizare, dialog viu, culoare de timp și de loc, vână dramatică, intrigă, interes și sentiment puternic—pe lângă care vin să se alăture, în mod firesc și armonios: ca isvor inspirator—o perfectă cunoaștere a istoriei naționale și ca element de formă—o limbă neaoșe și o versificație, demnă de mulți dintre poeții contemporani.

III. Cam acesta ar fi B. P. Hasdeu în vorbirea curentă. Fără îndoială însă că—sub aceste trei caracterizări: ziarist, scriitor, poet, nu este înfățișat nici tot Hasdeu, dar nici adevăratul Hasdeu.

Activitatea figurii culturale care ne chiamă azi în preajmă-i, spre a-i arăta recunoștința admirând-o, a fost cu mult mai bogată, iar adevăratele ei merite trebuesc căutate și aici, dar și aiurea. Intr'adevăr, în afară de domeniile menționate, ea s'a mai manifestat și în altele de o însemnătate hotărâtoare.

d) Astfel Hasdeu a fost unul din cei mai mari prietenî ai scriitorilor de cari—la fel cu Heliade, Kogălniceanu, Maiorescu — a știut să se înconjoare—pentruca, pedeoparte, să-i valorifice și să-i vulgarizeze, iar, pe de alta, să poncească, ajutat de el, una din cele mai înverșunate mișcări de dărâmare și impunere—dușmana de moarte a „Junimii" și „Convorbirilor literare".

e) B. P. Hasdeu reprezintă însă mai cu deosebire unul dintre cei mai însemnați pași în știința românească, atât de puțină, nesigură și greoae pe vremea aceea. Inzestrat cu o bogăție intelectuală deosebită, stăpân pe o cugetare și pe o metodologie proprie, însuflețit de un admirabil gând de mai bine și încălzit de un patriotism luminat, el se manifestă și mai mult și mai fericit decât toți înaintașii săi în aceeași direcțiune—cărora le lipsiau una sau alta din aceste calități. Și dacă este adevărat că Ioan Ghica și Al. Odobescu sunt două culminații ale științei românești, cu atât mai mare este numele luî Hasdeu care s'a manifestat și mai multiplu și mai îndrăzneț. Cel dintâiu este mai mult un vulgarizator științific, deosebindu-se de Gh. Lazăr mai mult prin modul de vulgarizare (limba vorbită la acesta din urmă, rea scrisă la celălalt) și prin intensitatea de lucru; Odobescu este un colecționator și un sistematizator în știința arheologiei—în vreme ce Hasdeu este omul de știință prin excelență: în acelaș timp vulgarizator, colecționator, sistematizator și creiator.

Mărimea omului de știință Hasdeu, ese mai bine în evidență dacă, acestui complex sufletesc, îi vom adăoga îndrăzneala omului pe deplin convins de adevărul și utilitatea susținerilor sale—care făcea din Hasdeu, în acelaș timp, un teoretician, un polemist, un pamfletar, un luptător și un dușman înverșunat. Așa dar—pe lângă complexitatea psihologică, pe care i-am văzut-o, Hasdeu, când constructor când distrugător, când sever, când ironic, prezintă o nouă complexitate—aceia a omului pornit să dicteze și să impue, să răsbiască și să convingă. Aceasta dă sufletului său o coloratură deosebită, aceea cărei se relevă din întreaga sa activitate, și pe care ne rezervăm dreptul s'o relevăm mai jos.

Dar omul de știință Hasdeu—spre a fi pe deplin caracterizat—mai are nevoe de circumscrierea și enumerarea domeniilor în care s'a manifestat. Am spus dela început că acestea sunt multiple. Ne vom mulțămi numai cu enumeraera celor mai reprezentative:

1) în critica literară Hasdeu s'a manifestat mai puțin și cu mai puțin succes mai ales prin numeroasele:

a) notițe și caracterizări critice—publicate prin foile sale;

b) analize literare externe;

c) rapoarte și discursuri academice. Din acest punct de vedere nu se poate susține că ar fi avut un anumit crez literar și—ca urmare—istoria criticii românești, cu drept cuvânt, îi oferă un locșor atât de redus.

2) în istoria literară Hasdeu a fost ceva mai fericit—lucru de care ne va convinge amintirea cercetărilor sale privitoare la vechea literatură—vechile texte și tipăriturî, vechile manuscrise—românească cum și la literatura noastră poporană; publicate fie separat, în volume, fie în paginile „Analelor Academiei române" în care a lucrat cu mare râvnă. Trebue să recunoaștem însă că, în toate aceste cercetărî, nu interesul istorico-literar era cela care să primeze.

3) Motivul primordial care a contribuit și a îndemnat pe ilustrul savant la cercetări de soiul acestora—era interesul filologic care făcuse din el cel mai de vază filolog român de până'n vremea luî, și unul din cei mai însemnațî romanistici. Așadar, la Hasdeu istoria literară există—dar numai întru atât, întrucât îi cer preocupațiunile filologice care-l interesau în prima linie.

Că Hasdeu trebue considerat între marii filologi—am spus-o. Intr'adevăr cine altul -până la el—s'a ocupat atât de persistent și atât de veridic cu problemele de limbă românească? Cine a dat o ospitalitate mai completă, în foile sale, studiilor de aceiaș natură? Cine a studiat limba noastră în comparație atât-europene —spre a-i găsi originele și influențele? Cine— până aici— a urmarit-o în desvoltarea ei istorică și în fazele cele mai necunoscute? Cine a sustras-o din textele vechi și a supus-o pentru prima dată cu succes—rigorilor unui studiu competent? Cine—în fine—s'a ocupat mai mult decât el de dicționare și dicționaristică—încheindu-și opera cu acel minunat monument vocabulistic, conceput și început după indiciile și cu cheltuiala răposatului Rege Carol I-iu „Etimologicum Magnum Romaniae"—care, în esență, coprinde toate calitățile mareluî filolog?

4) Un alt contact întâlnim între folkloristica și filologia aceluiaș.

Folkloristica românească nu era tocmai veche. Pornită de Anton Pann, din motive etico-religioase, ea trece prin faza amirativă—corectice a „Dacîei literare" și în special a trilogiei Al. Russo—C. Negruzzi—V. Alexandri. Amândouă curentele erau întrucâtva, deectuoase—pentru că amândouă erau justificate de motive fără legătură cu adevărul sufletesc—cel dintâiu prnia din interesul moralizator și religios și din intenție educatică a autorului—celălalt se subordona interesului politico-estetic și tendenței democratice care, de altfel, dăduse naștere folkloristicei în generc.

Hasdeu este acela care ghicește — pentru întâia dată — adevăratul drum pe care trebuie să meargă acest soiu de studii și nu se sfiește să rupă cu totul tradiția. Departe de a porni cu intenții în stare să înstrăineze sufletul poporului, sau de a se rătăci în cercetări de natură mai mult socială, el ace din folkloristică una din cele mai însemnate ramuri ale filologiei. De aceea el ia sufletul poporului așa cum e, renunțând și la modificările în stare să-l arate ca perfect moral și perect religios, pe care le făcuse Anton Pann, și la celelalte —în stare să-l împrumute și desăvârșească perfecțiunea artistică — pradă cărora se lăsase V. Alecsandri.

Dar nu numai atât: prin articole numeroase și notiți de mare valoare, prin studii și caracterizări — Hasdeu transformă literatura poporului, dintr'o materie inertă, într'un câmp deschis de activitate — studiind'o și cercetând-o pentru ea și pentru materialul linguistic pe care-l conține și extrăgând, din zolatele citate, legi de însemnătate capitală pentru știința filologiei — ca aceea a circulațiunii. Cât de departe suntem de înaintașii imediați, în aceeași direcție, carî, privind-o cu oarecare neîncredere și compătimire, căutau să, se convingă și pe ei și pe ceilalți de frumusețea sufletului poporan prin acele studii care au rămas exemple tipice de retorism și de exagerare. Hasdeu vede în literatura și poezia poporului o realitate de sine stătătoare — interesantă în sine și prin sine și nu caută să-i împrumute de loc strălucirea artificială a înnaintașilor.

Dar nu numai atât — mai mult de cât înaintașii săi, lucru la care aceștia nici nu se gândesc — Hasdeu descoperă noutatea diviziunii literaturii poporane în scrisă și neescrisă, stabilește raporturile dintre cele două membre ale diviziunii și, după-ce adunase numeroase texte din cea dintâi, o supune unui riguros studiu, stabilindu-i, originea, filiațiunea, raporturile, etc.

5. Ca om de știință Hasdeu reprezintă — prin-urmare — mai mult filologia — și prin preocupările numai de această natură, și prin cele de istorie literară și folkloristică, strâns legate de aceiaș.

In o parte din activitatea istorică a aceluiaș — pe care o vom subdiviza în: istorică propriu zisă și istorică filologică — vom deosebi exact aceiași trăsătură caracteristică — vom găsi, adecă la H. studii și cercetări strâns legate și de una și de alta din aceste ramuri de activitate științifică.

In general pe Hasdeu l'a preocupat foarte mult problema originelor noastre, privitoare la care ne-a lăsat teoria cunoscută în Oltenia, și aceea a popoarelor din Dacia și Peninsula Balcanică — pe lângă carî a găsit destulă energie pentru studiul provinciilor și dialectelor noastre.

Dar Hasdeu este, în acelaș timp, unul din ceî mai marî istorici ai neamului nostru:

a) un creiator și un teoretician în istorie, prin cunoscuta-i și îndrăzneața-i încercare de a da o nouă directivă acestui soiu de cercetări prin opera, care constituie o bună parte din gloria sa: „Istoria critică a Românilor" — tipărită în Românește (1873, 74, 75) și în franțuzește (1878);

b) un răscolitor al trecutului românesc închis în acte și documente și un colecționar al acestora;

c) în fine un sistematizator și un povestitor — plin de suflet—poate de prea mult suflet și de prea multă admirație pentru figurile mărețe care-i atrag luarea aminte. Astfel, după cum din „Răsvan" țiganul făcuse o figură eroică — prin cunoscuta-i operă dramatică — din domnitorul de însemnătate secondară „Ioan Vodă cel cumplit" face una din cele mai curate și mai mărețe icoane din istoria neamului nostru. Din acest punct de vedere, Hasdeu, care s'ar apropia de Bălcescu, de cât care e mai puțin istoric, e mai mult un literat, un scriitor, un retor, tocmai din cauza grijei cu care-și circumscrie eroul — prezentându-ni-l mai mult ca o victimă a împrejurărilor, a răutății celor ce-i înconjurau și a încrederii naive pe care o pusese într'ânșii, cum și a firmei, îmbibate de figuri specifc retorice.

Obiectiv — Istoricul Hasdeu prezintă trei înfățișări:

a) aceea a istoriei originelor;

b) aceea a istoriei politice; și

c) aceea a istoriei religioase.

6. In activitatea sa științifică, Hasdeu, pe lângă acest caracter de continuitate în isorie și filologie, prezintă și ceva nou: spiritul său înclinat spre religiozitate și cugetare și nenorocirea care i-a răpit din vreme unicul copil — fenomen de inteligență și de aplicație — l'au condus spre știința ultra-pământeascului, spre spiritism și gândirea filosofică. In legătură cu aceasta sunt cele treî opere ale sale.

două de natură arhitectonică: mormântul dela Belu și castelul dela Câmpina;

și-una de natură literară:

„Sic cogito. Ce e viața? Ce e moartea? Ce e sufletul?" tipărită, până acum în 5 edițiuni (1892, 1893, 1895, 1907, 1909).

IV. Cu aceste caractere — ziarist, scriitor, poate cu subdiviziunile: poet liric, epic (1), dramatic și satiric, conducător și îndrumător literar și mai ales om de știință: critic, istoric literar, filolog, folklorist, istoric propriu zis teoretician, colecționator de isvoare, spiritist, mistic și filosof B. P. Hasdeu reprezintă cu drept cuvânt, una din cele mai însemnate culminații ale spiritului românesc și merită, cu adevărat, acum când împlinește 15 ani dela moarte, să-i amintim numele cu pioșie și admirațiune.

1. Inzestrat de natură cu o inteligență uimitoare și cu o neasemuită putere de muncă el își dă seama perfect de starea noastră sufletească și luptă — dârz, continu și înverșunat — pentru impunerea unei noui ideologii și orientări a acesteia. Din această cauză, caracterul fundamental al operei acestui uriaș este acela de luptă. Dacă într'adevăr se pot alege din cultura românească nume de luptătorî — apoi desigur în fruntea tuturora trebuie pus acela al sărbătoritului nostru care lasă să se întrevadă, din întreaga-i operă, mai ales acest caracter. Intr'adevăr: și ca gazetar, și ca scriitor, și ca poet; și ca filolog, și ca istoric, și ca filosof — Hasdeu a luptat, timp de aproape 50 de ani, lovind fără milă, în dreapta și în stânga, în presă și la Academie, creindu-și o sumedenie de dușmani înverșunați.

Din acest caracter fundamental al operei luî Hasdeu, derivă altele două de însemnătate hotărâtoare:

2. caracterul ironic care face din Hasdeu cel mai crud și mai necruțător ironist al literaturii noastre — dar care, tocmai din cauza pornirii prea evidente și a intenției — îi transformă satira și fabula, de cele mai multe ori, în pamflet și batjocură,

3. caracterul retoric — romantic — justificat de gândul ascuns al luptătorului necruțător și difuzat asupra întregei sale opere — în proză, în poezie ca și în științe, unde nu se dă înapoi din fața celor mai marî exagerări și extravaganțe.

4. De aici un nou caracter — acela de fantastic pe care-l prezintă încă opera marelui cugetător.

5. Dacă la acestea, luptător, ironist, retoric, romantic, fantastic, vom adăoga și caracterul fundamental mistic, care-l pune, cu drept cuvânt, în fruntea misticilor noștri, vom avea desigur, pe scurt, completa caracterizare a operei mareluî dispărut și ne vom putea da, în fine, seama de măreția olimpică și complexitatea sufletului său.

Paul I. Papadopol

(1) H. a scris și un roman: „Uradia".

Manuscris

de O. ARDELEANU

Veneam spre casă, coborâsem Calea Victoriei și treceam podul Dâmboviței pe la Palatul Justiției îmi simțeam trupul obosit de par'că făcusem o excursiune prin munți; în creștetul capului mă apăsa ca și cum o cască grea de fier îmi strângea tâmplele; oboseala o simțeam tot mai mult, picioarele îmi tremurau și moleșala căreia nu-i mai puteam rezista, mă copleșea.

Mă așezai pe un bloc de piatră al capului de pod, în fața unei grămezi de nisip. Unde fusesem, habar nu aveam, deși îmi aduceam perfect aminte că ar fi trebuit să mă găsesc acasă, întins pe canapea, citind ultima revizie a corecturilor volumului ce trebuea să apară. Realitatea era însă alta; stam pe un bloc de piatră și mă odihneam de oboseală, capul mă durea tot mai tare și simțeam cum îmi svâcneau tâmplele de par'că tot sângele mi se urcase în creștet. Nedumerit, îmi frământam mintea să pot găsi o dungă de lumină, o reîntoarcere pe drumul făcut. Ceva se petrecuse cu mine, ce anume însă, nu știam și cu toate sforțările ce le făceam nimic, nu se deslușea de cât citirea ultimei corecturi a volumului.

Eram lungit pe canapea, cu țigara în gură, îndreptând vre-o literă întoarsă sau punând vre-o vârgulă acolo unde lipsea.

Oprii o trăsură goală ce trecu prin fața mea, și abia desmorțindu-mi picioarele, mă urcai spunând birjarului adresa să mă ducă acasă.

Aerul ce-mi lovea fața, legănatul ușor al birjei, mereu preocuparea de a ști ce se întâmplase cu mine, mă făcu să-mi uit durerea de cap și reamintindu-mi strânsoarea tâmplelor și greul ce mă apăsase în creștet, văzui că nu mă mai doare nimic și că în minte-mi, ca și cum m'asi fi găsit în fața foilor de corectură, se înșiruiau rândurile tipărite cu toate îndreptările făcute: câteva puncte la un sfârșit de capitol, o căciulă lui ă, o linioară de dialog la o stare...

Când ajunsei acasă, ușa de la intrare dată de perete, în casă nimeni și nimic altceva de cât dezordinea din fiecare dimineață când mă scol. In camera de lucru, canapeaua, cu perina afundată ce păstra urma capului, ca și cum atunci mă sculasem, iar apropape, un scaun, un creion, colile de la tipografie cu însemnările făcute, și atât... Mă uitai jurimprejurul odăei, ca și cum acolo ași fi voit să găsesc sprijinul cercetărilor mele, și afară de tot ceace aveam și știam, nu aflam nimic de cât o pată de ploae în mijlocul plafonului, pată pe care nu o observasem până atunci, și o pânză mare de păianjen între soba de zid și pârete. Totul era acelaș, nemișcat, cărțile în rafturi, unele mai scoase, altele puse pe deasupra sau căzute pe jos; papuci în fața patului, sticla cu apă pe masă, capete de țigări, chibrituri stinse...

Unde fusesem ?... Cât timp voi fi lipsit!

Mă hotărăi să numai stăruesc în a-mi aduce aminte de nimic, și să urmez mai departe cu cetirea corecturilor. Turnai apă în lighean să mă spăl pe față, să mă răcoresc puțin, căci simțeam din nou cum tâmplele îmi svâcneau.

Abia de mi-am pus mâinile în apă și apa s'a înroșit, când mă uitai mai bine, văzui palma plină de sânge și pe brațul drept, ca două vine sparte, sângele închegat se prelinsese până sub braț; pieptul cămășei stropit, și pe gât, urmele unor degete mujate în sânge.

Am început să mă spăl, ușor, cu băgere de seamă, temător să nu îrit vre-o rană, nu eram însă nicăeri rănit, nici o sângerătură.

Ce s'o fi putut întâmplat cu mine ? !...

Schimbai cămașa, ștersei cu colțul umed al șervetului, câteva pete de pe haină, și tremurând tot fără să vreau, mi se întorcea mintea mereu la aceleași chinuitoare întrebări la care nu puteam să-mi răspund: „Ce am făcut ?"... Unde am fost ?... „Ce e cu mine ?"...

Și cum mă înfipsesem în mijlocul camerei, prostit, fără să mai fi putut gândi la ceva, un comisar și doi civili, se opriră în pragul ușei, grăbiți, suflând greu, congestionați la față ca și cum ar fi urcat pe scară, și cu ochii rotunjiți, ca picătura de venin, se răstiră tustrei, „In numele legei ești arestat !..."

Imi smuciră cămașa din mână, se uitară la ligheanul în care mă spălasem, mă legară de mâini...

— Pentru ce ai comis crima ?...

Nuinai înelegeam nimic și am rămas cu ochii mari căscați la domnii aceștia carî veniseră să-mi cotrobăiască prin casă.

— Răspunde !...

— Nu știu ce crimă, abia putui îngăima tot mai nedumerit și tot mai neînțelegător a tot ce se petrecea în jurul meu.

— Vrei să negi... Dacă ți-ai lepădat cămașa și ți-ai spălat mâinile crezi că...

In vremea aceasta unul dintre ei căutase ca la el acasă: prin cutia mesei, garderob, și îl văzui umblând în buzunarele hainei mele, haină cu care fusesem îmbrăcat, când, triumfător ca un al doilea Arhimede, strigă: „am găsit"... și într'adevăr, din buzunarul de dinăuntru al hainei scoase plin de sânge un cuțit pe care mi-l vâră sub nas.

— Il cunoști ?...

Mă uitai la cuțit, era cuțitul cu care tăiam foile cărților, un fel de cuțit de vânătoare pe care îl cumpărasem cu zece ani în urmă de dragul piciorului de căprioară ce-i făcea prăselele.

Ce au mai făcut musafirii mei, ce au scris, nu știu; — îmi pare că au și scris — în capul meu se făcu un gol din care nu puteam eși și străduința de a da vre-o urmă a firului care să mă conducă la realitatea întâmplărilor al căror personagiu prim eram, mi-a fost zadarnică.

Din nou, capul începu să mă doară și simțeam cum o mână vânjoasă îmi strângea țeasta, la început încet, apoi mai tare, mai tare, până ce ajunsese la un maximum când simții trecând fulgerele junghiurilor tăioase. Apoi, ușor, ușor, mâna se desprinse întârziind, până ce numai simții nimic; mintea îm era slăbită și toată truda de a pricepe ceva din necunoscutul în care mă afundasem, zădărnicită.

M'au luat, m'au închis și zile în șir mi se puneau aceleași întrebări, aducându-mi-se aceleași învinuire la care nu știam ce să răspund, până ce, într'o zi, — pe semne oboseala și durerea de cap mă copleșise — au chemat doctorul să mă constate de sufăr de ceva și într'adevăr că suferam, a găsit că sunt răcit, că am un început de pleurezie, că remușcările crimei !... Și pentru toate acestea să mă lase odihnei și să mi se pună pahare pe spate și piept.

Nu știu dacă înainte mă ținuse nemâncat, mi se da de mâncare de bună seamă numai și numai să mărturisesc că am ucis.

Au dovedit că n'am furat nimic, m'au arătat familiei celuia de se spunea că fusese ucis, și nu mă cunoscură, femeia în deoavea dreptate femeea era singura femee înțeleaptă și bună pe sebi, — ce femee frumoasă — n'a crezut că cu sunt ucigașul și avea dreptate femeea; era singura femee înțeleaptă și bună pe care o întâlnisem în viață, îmi era dragă și mă gândeam în chiar clipa aceea de ce nu mă ia pe mine de soț?... nu știu dacă i-am spus-o, mi-a ghicit însă gândul și privindu-mă mereu în față, își ascundea zâmbetul unei taine, i se împurpurară obrajii și ochii ei, ochii mari, se plecară în jos, rușinată par'că, asemeni fetei puse să-și aleagă mirele.

Am cutezat să o întreb ce fusese bărbatul ei, și mi-a spus:

— Profesor.....

Și am întrebat-o iar: cum trăiau... și a oftat lung. Am mai întrebat-o când s'a întâmplat omorul ?... și atunci mi-a răspuns Procurorul:

— In ziua în care ai fost arestat...

Am tăcut, a tăcut și femeea, și au tăcut toți...

La Văcărești unde fusesem închis, au început să mă viziteze prietenii —și toți aveau tristețea pe față și compătimire în atitudini, fiecare la începutul sau la sfârșitul vizitei mă întreba: „De ce ai ucis ?..." lăsau ochii în jos, abia de-mi întindeau mâna, și plecau îngânând cuvintele de compătimire vulgară:

— Nenorocitule !...

Pe urma fiecăruia mă uitam cu aceiași neînțelegere ce începuse să mă îndobitocească.

Puriat cu „duba" pentu instrucție de la penitenciar la tribunal și înapoi printre gratiile ferestruicei, respiram aerul libertății pe care o perdusem par'că pe totdeauna. Pe stradă lumea era veselă, era voioasă, până și cei din jurul morților, — căci într'o plimbare de la închisoare la Domnul Judecător, am întâlnit o înmormântare — vorbeau, râdeau și erau învăluiți într'o atmosferă deschisă pe care o străbăteau, în pas ușor, asemeni veciniciei.

Ași fi vrut să știu cine avea dreptate, judecătorii sau eu ?... dar câte nu vrea omul în viață și trebue să renunțe la ele, și-apoi eu nici nu știam ce vream.

A mai trecut vreme, nu știu cât, — de la o vreme am pierdut noțiunea timpului, — nu știu când a trecut ziua de ieri, nu știu când vine mâne, — pentru mine în totdeauna e azi — pentrucă nu mai aveau nimic de aflat de la mine, m'au lăsat în pace m'au scos din încăperea închisoarei în care fusesem și mi-au dat o alta, mai mare. Mi-au deslegat mâinile și mi-au dat drumul să mă plimb prin curte, ca un latifundiar fără de gânduri în parcul castelului de pe domeniu.

...Ce frumos era!.. câtă liniște, câtă poezie!.. și în pacea aceasta, ca un simboj al deșertăciunilor, se ridica mănăstirea veche cu stâlpii înflorați, cu cupole masive și grele ce se sprijineau par'că în crucea ce se înfipsese în albastru...

Iar au venit să mă vază, de data aceasta oameni necunoscuți, nu erau nici procurorul, nici judecătorii, nici prietenii... erau străini, străini în jurul cărora vedeam pe gardienii închisoarei în atitudini de sclavi, — de bună seamă că vor fi fost cei mai răi oameni de pe fața pământului — mi-a fost scârbă de toți și la nici una din întrebările ce mi le-au pus, nu le-am răspuns. Curiositatea omenească merge până acolo însă, că pierde până și rușinea și respectul ce-i datorează unul altuia.

— Criminalule!... de ce ai omorât?.. m'au întrebat ei, și le-am răspuns:

— Pentru că am vrut.

— Iți pare rău ?

— Imi pare rău că nu v'am omorât pe voi.

Au tăcut, s'au uitat unul la altul, bucuroși poate de mărturisire, apoi ca și cum am fi fost buni prietenî m'au întrebat cum îmi petrec vremea, și n'am răspuns nimic, dacă mă doare ceva, și n'am răspuns: și m'au întrebat multe și nu știu ce, și n'am răspuns la nimic.

* * *

Imensitatea cerului, cântecul unei pasări din colivia de deasupra ușei cancelariei, și liniștea fără de grije, mă stăpânise până într'atât în cât nimic și nimeni afară de mine numai tăcia, eu și cu albastrul cerului fără de fund ce da afară dincolo de ziduri, ca spuma vinului bun din pahar.

In chilia vărulită cu alb, am găsit pe o măsuță murdară, hârtie, creion, o carte de rugăciuni, un pahar cu apă și niște prafuri albe pe cari scria „otravă".

Am suflat în prafuri ca în floarea de păpădie și prafurile au albit dușumeaua, cartea de rugăciuni am întins-o pe fereastră, printre gratii, unuia ce-și târa lanțurile de picioare, apoi mi-am turnat-o pe cap și... până târziu, cât am putut vedea, am scris toată frumusețea și măreția naturei pe care mi-a dat-o albastrul cerului, cântecul pasărei din colivie și liniștea unei vieți transcedente. Când n'am mai văzut să scriu, mi-am ascultat bătăile inimei până noaptea târziu când am adormit legănat de cadența lanțurilor neodihnite și pașii măsurați ai soldaților de pază.

A doua zi au venit tâlharii și pe când dormeam încă, mi-au furat foile scrise, foile pe cari ași fi vrut să le citesc mereu ca pe o rugăciune ce mi-o făcusem.

Iar prietenii, prietenii buni de altădată, au venit să mă vază, și m'am încrezut în ei, și le-am spus ceeace am să lucrez, căci trăind fără de griji am gândit mereu la ceeace am scris eu, ceeace au scris alții și ceeace voi scrie. Și m'au ascultat și în ochii lor am văzut strivindu-se boabe mari de lacrimi pe cari și le ștergeau pe ascuns.

De bună seamă, visurile mele de artă atingeau marginele năzuinței, și pentrucă am vrut să le aud cuvântul, i-am întrebat:

— Ce ziceți ? și drept răspuns au plâns, și plânsul lor mă umplu de speranță, și plânsul lor îmi însenină fața, îmi da bucurii noi, încredere în mine și... poate că aceasta va fi începutul operei celei mari.

Ochii închisilor mă priveau lung, cu bunătate, până și gardienii și procurorul și străinii cărora le spusesem că am morât.. toți, toți...

M'au mângâiat ca pe un copil, m'au bătut pe umeri și mi-au spus că sunt liber, că pot pleca împreună cu cei ce veniră să mă vază.

Le părea rău poate de vina ce mi-o adusese și nu știau cum să se umilească mai mult, să nu le port ură... Și i-am ertat, — i-am ertat pe toți... Când am plecat, — să le fac dovada ertării — le-am sărutat mâinile, am zâmbit, și i-am invitat să-mi întoarcă vizite.

* * *

Sunt liber... am legat prietenii noi și curios numai doctori și când ești prietenul cameniilor acestia, numai ești stăpân pe tine; trăesc după prescripțiile lor.

Acum mă găsesc într'o vilă a unuia dintre ei, foarte bogat, foarte înțelept și cu o inimă de aur. Sunt invitatul lui. Prietenul meu are însă o curiozitate: viscează să fie șeful unui sanatoriu grozav, cel mai bun, și pentru aceasta și-a îmbrăcat toți prietenii în haiate lungi, vargate, iar el, într'o mantie albă, cu o tichie de catifea roșie pe cap, între noi, la masă, la plimbări prin parc, preturtindeni, și seara când stăm de vorbă, sau îi citesc câte ceva din lucrările mele, fața i se însenincază de bucuria nădejdilor viitoare.

Ca să-i dau fiuzia sanatoriului și mai complectă, m'am făcut bolnav și îl las să mă caute; îmi face injecții ca să mă fortific, fac băi, înghit pilule, iau doctorii, nu fumez, nu beau cafea, trăesc după prescripțele lui, și el se simte fericit și îmi spune mereu:

— Să vezi, ai să te faci bine... și eu îl ascult. Mă întreabă dacă mă mai doare capul, dacă mai simt junghiuri, prin creștet, prin ceafă — așa ca furnicături —, dacă mai tremur sau mă sperii....

Și n'am nimic, nimic; mă simt ușor ca și cum m'asi fi născut din nou... și el se bucură.

* * *

Ce groaziile!...

De două zile ca o obsesie, mă urmărește un vis urât.

Mă văd intrând într'o casă din care par'că toată lumea lipsește; căutam pe cineva care îmi furase manuscrisul romanului la care lucrasem un an întreg. Am intrat în toate camerile, lăsând ușile deschise, și nicăeri nu aflai nimic și totuși știam, îmi spunea cineva că romanul meu acolo se află, viața și munca mea, acolo este, am strigat, am făcut gălăgie, am trântit scaunele... Nimeni... Am deschis ultima ușă, o ușă secretă a unei biblioteci în care mi-am recunoscut cărțile — aceiași autori — cărțile mele... și mă pregăteam să le iau, erau ale mele... Atunci veni hoțul, hoțul cărților și al manuscrisului în care îmi legasem viața și visurile toate. Mi se făcu roșu în fața ochilor, băgei mâna în buzunar, scosei cuțitul cu care îmi tăiam foile cărților, desfăcui tăișul din prăsele și... lovii, lovii puternic mereu, mereu până ce căzu jos.

In mâinile lui strângea manscrisul romanului, i l-am smuls, am plecat și pe urmă, pe urmă... numai știu nimic.

Și visul ăsta mă urmărește.

Am să i-l spui doctorului...

O. Ardeleanu

SULLY PRUDHOMME

PLOAIA

Și plouă. — Ascult un ropot cadențat;
Frunzișul neatins de vânt se 'ndoaie
Și'n plâns străluce sub cumplita ploaie;
Priveliștea pe păsări a'ntristat.

Fântâna toată-o tulbură nămolul;
Pietrișul se ivește gol pe drum.
Nisipul roș se'mbalsămă acum,
Șiroaele îl dau de-a rostogolul.

Tot orizontu-i palidă perdea;
Ferestrele îmi plescăe laolaltă;
Scălpiri de apă licăresc și saltă
Pe drumu-acuma vânăt, pe șosea.

De-alungul unui zid, muiați, trec boii
Abia mișcându-și pasul lor greoiu;
Pe cer e ceață, pe pământ noroiu,
Ne plictisim: ce trist e ritmul ploii!

Ioan Gane